



MICHAIL GORBAČOV

Uchránil Prahu
od krveprolití?

Milan
Syrůček



GRADA®



MICHAIL GORBAČOV

**Uchránil Prahu
od krveprolití?**

**Milan
Syrůček**

MILAN SYRUČEK

**MICHAIL
GORBAČOV**

UCHRÁNIL PRAHU OD KRVEPROLITÍ?

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

*Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy **bude trestně stíháno.***

© Milan Syruček, 2016

Photos © Archiv Fondu M. Gorbačova

© Grada Publishing, a. s., 2016



GRADA

Vydala Grada Publishing, a. s., v Praze roku 2016 jako svou 6367. publikaci

Tisk Carter\Reproplus s.r.o

Grada Publishing, a. s.,

U Průhonu 22, Praha 7

ISBN 978-80-271-9434-6 (ePub)

ISBN 978-80-271-9433-9 (pdf)

ISBN 978-80-271-0355-3 (print)

PŘEDMLUVA

POJÍ MĚ K VÁM ZVLÁŠTNÍ VZTAHY

Vážený čtenáři, dostáváš do rukou knihu známého spisovatele Milana Syručka, který svými knihami a blahodárnou činností publicisty udělal mnoho pro upevnění vzájemných vztahů mezi českým a ruským lidem. Jeho tvůrčí činnost, nakolik je mi známo, se vysoce cení českými čtenáři a také nynějším prezidentem Milošem Zemanem, dávným přítelem Ruska, který svým předvídavým a principiálním postojem pomáhá rozvoji přátelských vztahů mezi našimi zeměmi.

Vždy jsem pozorně sledoval historii vaší země. Pojí mě k ní zvláštní vztahy. Můj otec byl raněn, když se účastnil osvobození Československa proti německo-fašistickým okupantům. Vyprávěl mi hodně o českém lidu a jeho kultuře. Mým blízkým studentským přítelem byl Zdeněk Mlynář, s nímž jsme později posuzovali mnohé aktuální politické problémy včetně příčin a možných důsledků pražského jara, perestrojky. Během našich mnohahodinových besed jsme se zabývali našimi základními po-

hledy na socialismus, demokracii a liberalismus. Tyto besedy se staly základem pro napsání mé knihy – dialogu *„Reformátoři ne-bývají šťastnými“*.

Mnohokrát jsem navštívil Československo. Zvláště jsem si zapamatoval nikoliv jednoduchá setkání s pracujícími v roce 1969, kdy ještě zůstávaly v živé paměti dramatické následky pražského jara. Nemohu také zapomenout mnohé otevřené rozhovory s prezidentem Václavem Havlem, prvním tajemníkem ÚV KSČ a iniciátorem kurzu reformy Alexandrem Dubčekem, premiérem Lubomírem Štrougalem, generálním tajemníkem ÚV KSČ Milošem Jakešem a dalšími.

Blízká setkání s těmito význačnými politickými činiteli vaší země měla vliv na můj kladný vztah k vaší „Sametové revoluci“ v roce 1989.

Dnes, stejně tak jako v letech přestavby, se do popředí vynořují otázky spojené s tím, aby se nepřipustila nová „studená válka“. To si dobře uvědomují mnozí pokrokově myslící politici a vedoucí činitelé našich zemí. Jak je známo, řešení těchto otázek věnuje mnoho sil váš prezident Miloš Zeman. Tyto řádky píšu na prahu mezinárodní konference, věnované EU, Rusku a evropské bezpečnosti, která se připravuje na září tohoto roku v Praze. Doufám, že kniha Milana Syručka přispěje k tomu, aby proběhla úspěšně.

Michail Gorbačov

23. června 2016

NEPŘEKROČITELNÝ PRÁH

NEDOVOLILI OMLUVIT SE

Cestou z Anežského kláštera ke Karolinu jsem se při našem rozhovoru, když jsem jí popisoval pamětihodnosti Prahy, mimo jiné zeptal Raisy Gorbačovové:

„Omluví se Michail Sergejevič za invazi sovětských vojsk do Československa?“

„Chtěl by, ale nedovolili mu to,“ tiše odpověděla.

„Kdo?“ vyzvídal jsem.

„Naše i vaše předsednictvo strany,“ povzdechla si.

Náš rozhovor se udál v dubnu 1987, kdy sovětský prezident-ský pár přijel k nám na návštěvu na pozvání prezidenta a vlády Československé republiky. V některých našich sdělovacích prostředcích se sice uvádělo, že Gorbačov byl v čele stranické a vládní delegace, ale nebyla to pravda. V té době v SSSR již zrušili článek ústavy o vedoucí úloze strany, a proto manželé Gorbačovovi přijeli na státní, nikoliv také stranickou návštěvu. Nuance, kterou někteří u nás stále nechtěli přiznat.

Gorbačov měl oficiální program, jeho žena Raisa svůj. V jeho rámci navštívila výstavu děl českého umění z 19. a přelomu 20. století a poté měla mít besedu se studenty Univerzity Karlovy. Byl jsem v Anežském klášteře jako novinář a Raisu jsem fotografoval, proto jsem stál vedle ní. V tom chumlu přítomných oficiální tlumočnice uvízla někde v davu, a tak jsem se ujal překladu a na její žádost jsem ji poté doprovázel na setkání se studenty. Využil jsem toho, abych položil otázku, která ležela na srdci všem těm tisícům lidí, kteří tehdy tak spontánně vítali nového sovětského představitele jako symbol změn, které zasáhly jak Sovětský svaz, tak ovlivnily celé mezinárodní ovzduší. Překlad se snad povedl, zato fotografie se nezdařily. Ve spěchu jsem do fotoaparátu zasunul už použitý film. Zjistili to až v redakci časopisu *Slovenka*, jakmile film vyvolali. Požádali mě o něj, když z televize zjistili, že jsem Raisu fotografoval, a z mých fotek chtěli vyrobit celé číslo. Bohužel se to nezdařilo, k použití byly snad jen dvě tři fotky.

PRAŽSKÉ JARO A PERESTROJKA

To však není podstatné. Tehdejší jeho cesta k nám byla jedním z příkladů vztahu Gorbačova k naší republice, kterou si obzvláště oblíbil. Nevím, nakolik v tom hrála roli Raisa, kterou zbožňoval, často dal na její úsudek a ona byla Prahou nadšena. Nebo také fakt, že pro něj naše země byla spojena svým pražským jarem 1968 s jeho ideou přestavby a otevřenosti (perestrojky a glasnosti) doslova pupeční šňůrou. Základní ideou obou koncepcí bylo totiž přesvědčení, že socialismus lze reformovat tak, aby měl lidskou tvář. Když se ho jednou novináři zeptali, jaký je podle jeho

názoru rozdíl mezi pražským jarem a sovětskou přestavbou, odpovéděl krátce: „*Devatenáct let.*“

„*Socialismus s lidskou tváří*“ sice bylo naše okřídlené heslo, které se v souvislosti se sovětskou přestavbou nevyslovovalo, ale bylo v jejím podtextu: zbavit socialistický, či obecněji komunistický režim všech jeho nepřístojností, které se projevovaly jak u nás, tak v SSSR, a dokázat, že může být spravedlivým řádem, spravedlivějším než kapitalismus. O něm sice svého času Winston Churchill prohlásil, že je to špatný řád, ale že lidstvo dosud nic lepšího nevymyslelo. Nikoliv náhodou použil tento citát ve svých knihách i francouzský prezident François Mitterrand, když nejprve stanul v čele socialistické strany a poté i státu s předsevzetím, že prosadí tu podobu socialismu, o níž byl přesvědčen, že bude tím nejlepším společenským řádem. Uchová sice všechny principy demokracie a svobody, ale bude k lidem i ekonomicky a sociálně podstatně spravedlivějším. Nebylo jeho vinou, že se ani tento pokus nezdařil.

Nemíním však meditovat o socialismu jako takovém. Jde mi o to, jak se formoval a vyvíjel vztah muže, který se v roce 1985 dostal do čela sovětské komunistické strany a později i státu, k naší republice a do jaké míry poznamenal náš vývoj.

Jak jsme si ukázali, v dubnu 1987 nesplnil tak toužebná očekávání našich občanů. Ale to neznamená, že jeho návštěva byla z tohoto hlediska zbytečná. Je zajímavé podívat se za oponu tehdejších událostí a v čem měla důsledek i pro další období.

Část toho naznačila už sama příprava Gorbačovovy první oficiální návštěvy u nás. Jednu stránku této přípravy, dnes už humornou, odhalil tehdejší druhý tajemník městského výboru

strany Miroslav Štěpán v knize *Můj život v sametu aneb Zrada přichází z Kremlu*.

„Byl jsem tehdy důležitý tajemník, taková dvojka za Kapkem. A ten mi řekl: „Hele, vezmeš si na starost toho Gorbačova, jo? Bylo by potřeba, aby se ten jeho průvod tak dvakrát zastavil: poprvé u hodin Na Příkopěch a podruhé u hodin u Prašné brány. Ty zajistíš, aby tam k němu naběhlo dost lidí, kteří se jako budou dojímat a budou se s ním otevřeně bavit, jo?“ Kapkek opravdu nebyl žádný přestavbář, jen chtěl prostě být pochválen z vyšších míst a před Sověty, očistit se od minulosti.

Tak jsem si to všechno pěkně připravil, ve straně si na to sehnal lidi a čekám na Jungmannově náměstí na příjezd kolon. Když přijeli, dal jsem se s nimi na pochod. V pasáži Karioka na Můstku jsem potkal Bilaka, Kempného a ještě nějakého soudruha, vypadali dost zaskočeně. Ptali se mě: „Štěpáne, kam běžíš?“ Říkám: „Já tam mám akci.“ A oni: „Taky tě to vyhodilo ten dav? Taky tě to vyhodilo?!“ To bylo kouzelný! Tak říkám: „Jo, taky mě to vyhodilo!“ Tehdy tam bylo asi sto tisíc lidí. Většina z nás si myslela, že nás Gorbačov přijel pochválit. Jenže stejná většina taky věděla, že tam ti lidé nepřišli podpořit vedení KSČ, ale Gorbačova. To je schizofrenie té doby. Pak Kapkek druhý den povídá: „Soudruzi, já šel přímo vedle něj! Přímo vedle něj! Tam jak se ale někdo přiblížil, hned mu ta ochranka dala ránu! Ale ne do břicha! Do přirození! Soudruzi, mě z tý jeho návštěvy tak bolí přirození!““ Jak píše Jan Campbell na závěr svých komentářů: komentáře netřeba.

Gorbačovův program se pečlivě připravoval na obou stranách. V našem návrhu bylo mimo jiné šestihodinové Gorbačovovo se-

tkání s předsednictvem ústředního výboru KSČ a hodinová beseda s jeho generálním tajemníkem Gustávem Husákem. To Gorbačov prohodil: s Husákem chtěl hovořit šest hodin a s předsednictvem pouze hodinu. Proč? Protože v té době věřil, že Husák může být motorem změn podobným těm, které už dva roky probíhaly v Sovětském svazu. Čím byly hlubší, tím méně je přijímali vedoucí činovníci jak v Československu, tak v sousední NDR. Proto se nechtěl bavit s lidmi, o nichž věděl, že jejich stranický konzervatismus je nepřekonatelný. Ostatně, takové lidi měl i ve svém vedení, ani tam se mu to nepodařilo, ale důvody toho byly podstatně hlubší a budeme se jimi ještě alespoň částečně zabývat.

Pokud jde o československé stranické vedení, byli v něm sice lidé, kteří chápali alespoň nutnost ekonomických reforem, neměli se stát žítit do katastrofy, k němž patřil mj. Lubomír Štrougal, Miloslav Hruškovič, Petr Colotka a kupodivu i Antonín Kapek, ale ostatní nechtěli o jakýchkoliv reformách ani slyšet. A zejména nikoliv o glasnosti neboli otevřenosti, tedy o větší svobodě slova, větší informovanosti lidí, o pluralitě kandidátů při volbách do různých funkcí, o tom, aby se politika netvořila jen v úzkém okruhu lidí, kteří se do funkcí dostali spíše na základě nejrůznějších intrik, své rétoriky, často falešné, ale nikoliv alespoň náznamem svobodné volby. Představa, že by jejich jménem třeba Fojtík už neřídil sdělovací prostředky a nediktoval jim, co a jak mají předkládat veřejnosti, aby neschvaloval, kdo vůbec tak smí či nesmí učinit, byla pro ně nemyslitelná. Chápali, jak by se v té chvíli silně otrásaly jejich pozice a jak by to asi byla labutí píseň jejich politické kariéry.

Podstatou tehdejšího vládnutí byla právě centralizace moci v jejich rukou a prostředníky k jejímu prosazování byl celý systém vedoucích tajemníků krajských, okresních a nakonec místních výborů. Pro mladší připomenu, že i když se konaly na všech stupních volby, kandidátku volených vždy připravoval a schvaloval vyšší orgán a ta se pak potvrzovala jednomyslně. Tito vybraní funkcionáři pak řídili ve svém okruhu vše – od závodů po činnost učitelů ve školách. A to často jen na základě telefonického příkazu, protože pokud byl pokyn špatný a něco se nezdařilo, odpovědnost za to nesl ten, kdo pokyn přijímal, nikoliv kdo vydával. Podle našich současných názorů je to absurdní, ale prostě to tak fungovalo, a proto to vedlo naši republiku postupně nikoliv k nebeskému blahobytu, ale do pekel.

Měl bych se zmínit alespoň stručně ještě o jedné složce, která ovlivňovala řídicí funkci státu ve všech jejích politických, ekonomických a vojenských složkách – byl to systém sovětských poradců, jak se jim ironicky přezdívalo „poraděnků“, kteří působili v těchto složkách buď přímo, nebo prostřednictvím svých „důvěrníků“ – vybraných a prověřených českých a slovenských komunistů, a jejichž „rady“ byly skrytou formou příkazů, jak se co má či nemá dělat. Proto bylo sovětské vedení podrobně informováno o dění v naší republice a jejich prostřednictvím bylo toto dění usměrňováno do „správné“ linie.

„Proces normalizace v ČSSR byl fakticky spuštěn již 20. srpna 1968, kdy se sovětské vedení nezvratně rozhodlo k radikálnímu a mimořádně nákladnému kroku – k vojenské intervenci. Pro úplné dosažení svých konečných cílů – důsledné obnovy pořádků v ČSSR

podle sovětských zvyklostí – byla Moskva ochotna nastolit i otevřenou formu přímé vojenské správy okupované země. Byla připravena tvrdě prosadit své zájmy mj. pomocí ostrých direktiv, příkazů a zákazů, případně též prostřednictvím zřízení vojenských komandatur v každém okrese,“ uvedl Jan Šolta ve svém vystoupení v květnu 2013 v Národním muzeu v Praze na mezinárodní vědecké konferenci, kterou ke 100. výročí narození Gustáva Husáka uspořádaly Historický ústav SAV v Bratislavě a ÚSTR v Praze. Jeho poznámky byly publikovány ve sborníku Slavomíra Michálka, Miroslava Londáka a kol. *Gustáv Husák – moc politiky, politik moci* (vydavatelství SAV Bratislava 2013). „*Mnohé by se mělo dělat lépe, ale nešlo to, protože jsme to nesměli dělat, neboť jsme byli okupovaní,*“ citoval Viliama Plevzu z knihy *Vzostupy a pády. Gustáv Husák prehovoril* (vydal Tatrapress v Bratislavě 1991). Husák otevřeně kritizoval (ale teprve až v roce 1990), že si velitel sovětských vojsk zval pravidelně do Milovic tajemníky OV a KV KSČ, kteří tam chodili častěji než na sekretariát ÚV KSČ. Tak jako každý vedoucí tajemník OV KSČ měl svého patrona z okruhu sovětského velvyslanectví, byl též každému vyššímu veliteli ČSLA přidělen důstojník ze Střední skupiny sovětských vojsk umístěné v ČSSR, se kterými probírali klíčové problémy, včetně otázek důvěrné povahy. „*Je to okupace, ale jde o omyl Sovětů a ten já napravím, vojska odejdou a reforma bude pokračovat,*“ slíbil prý Gustáv Husák v srpnu 1968 svým přátelům.

Píšu alespoň okrajově o těchto záležitostech proto, že Gorbačovova idea změn spočívala právě v rozbití tohoto systému. V tom, aby se do čela různých orgánů dostávali lidé na základě

několika kandidatur, a tím probíhaly i relativně svobodné volby, aby sama strana nebyla už „vedoucí silou“ ze zákona či přesněji z ústavy, ale musela se o důvěru ucházet, byť samozřejmě rozsah konkurence zůstal do jisté míry omezený: mohli to být jen lidé, kteří by socialismus zachovali, nikoliv ho zničili. A také abychom si sami svobodně, bez cizího vlivu, rozhodovali o vlastních záležitostech.

V Československu však stranické vedení nechťelo dopustit ani tyto změny. Proto Gorbačovovi šlo o to, pohovořit zvláště s Gustávem Husákem, jak by bylo možné dospět k podobným – a zejména kádrovým – změnám i v Československu. Moskva to už tehdy, na rozdíl od předchozích let, nemohla nařídit. Ještě Antonín Novotný byl do čela strany vybírán na základě schválení Moskvou, Dubček už nikoliv. (Tehdy o volbě Novotného prvním tajemníkem ÚV KSČ koloval vtip: Volali z Prahy do Moskvy, aby se Chruščova zeptali, kdo má být v čele strany. Nikita Sergejevič odpověděl: *No vot, eto vaše dělo*. Naši si to přeložili jednoduše: má to být Novotný.) Ačkoliv Gorbačov oficiálně až v roce 1988 vyhlásil konec tzv. Brežněvovy doktríny, tedy podřízenosti jednotlivých socialistických zemí, vyznával ji už od svého nástupu do nejvyšší funkce (mluvčí ministerstva zahraničí Gennadij Gerasimov nazval tehdy tento nový postoj vtipně „*Sinatrovou doktrínou*“ podle nejslavnější písně tohoto amerického zpěváka „*My way*“). Dokonce ještě dříve. Poprvé se o tom zmínil na setkání generálních tajemníků komunistických stran socialistických zemí při Černěnkově pohřbu v březnu 1985. Ale ti, už také pro svůj pokročilý věk a stereotypnost myšlení, jeho slova nepochopili.

SRPEN 68 VE STAVROPOLU

Nezapomeňme, že v té době patřil sovětský vůdce k mladší politické garnituře, byl prvním v čele strany, kdo nezažil Říjnovou revoluci. V době srpnových událostí byl ještě ve Stavropolu. Avšak 5. srpna 1968 byl nečekaně zvolen druhým tajemníkem krajského výboru strany. Za Nikolaje Jyžina, kterého odvolali z funkce, protože se od rodiny odstěhoval k milence, a to bylo tehdy nepřipustné. Marně se odvolával na to, že svou ženu už nemiluje. *„Co to meleš stále dokola: nemiluji, nemiluji. A my co? Všichni snad milujeme? Ale žijeme tak!“* oponovali mu členové krajského výboru a tak i rozhodli. Proto Michail Sergejevič nemohl odjet s Raisou na již zaplacenou dovolenou v Soči.

Srpnové události v Československu ho tedy zastihly na pracovišti. Na krajský výbor byla z ústředního výboru strany doručena rudá knížečka s vylíčením toho, co se podle sovětské verze u nás odehrávalo. K invazi podle ní došlo proto, že se Československo ukázalo slabým článkem Varšavské smlouvy, a toho chtěli protivníci ze Západu využít. Frontálního střetu se báli, a tak hledali možnosti, jak socialistické společenství rozložit zevnitř.

„Netušil jsem, že to bylo pouze ničím nepodložené tvrzení,“ sám píše ve svých pamětech. Tehdy to přijal jako fakt. Poradil se s prvním tajemníkem krajského výboru Leonidem Jefremovem a na jeho pokyn svolal na druhý den zasedání byra krajského výboru. Na něm podpořili linii ÚV KSSS, tak jako to učinili ve všech dalších stranických orgánech na všech úrovních. *„I u nás ve Stavropolu bylo nemálo těch, kteří odsuzovali vstup vojsk na cizí území jako vměšování se do vnitřních záležitostí, ale*